

ВОЛЬШОЙ ШИГИРСКИЙ ИДОЛ В КОНТЕКСТЕ ИСКУССТВА КАМЕННОГО ВЕКА СЕВЕРНОЙ ЕВРАЗИИ – A NAGY SIGIRI IDOL ÉSZAK- EURÁZSIA KŐKORI MŰVÉSZETÉNEK KONTEXTUSÁBAN¹

Nemzetközi konferencia, Jekatyerinbug (Oroszország), 2017. június 12–16.

SZEGEDI KRISTÓF ISTVÁN² – BÁLINT CSABA³

Oroszországban a kőkori művészet és őstörténet kutatásának nagy múltra tekintő hagyományai vannak. A boreális erdők lápos környezetében a szerves anyagból készült őskori művészeti és használati tárgyak gyakran kiváló minőségben maradtak fenn. A régészeti leletek értelmezésében pedig nagy segítséget jelent a kutatás számára az „élő” néprajzi anyag, amely kiváló analógiákat képes szolgáltatni.

Kiemelkedő jelentőségű a Középső-Urál keleti oldalán Jekatyerinburg és Nyizsnyij Tagil települések között 1890-ben a tőzegmocsárból előkerült, „nagy sigiri idol”-ként ismert régészeti lelet. A magyar kutatók által főleg a finnugor nyelvű népekkel kapcsolatos irodalomból ismert vörös-fenyő faszobor korát (1. kép) többször próbálták meghatározni az utóbbi évszázadban.⁴ Kezdetben tipológiai hasonlóságai alapján a vaskorra, bronzkorra, illetve a neolitikumra helyezték, azonban a legújabb radiokarbon abszolút kormeghatározások eredményei aktualizálták a faszobor Észak-Eurázsia őstörténetében betöltött szerepének kérdését. Ennek a problémának a megvitatása hívta életre a konferenciát, amelynek előadásai az idol kontextusát tárgyalták a kelet-európai erdőzóna és az Urál mezolitikumában és neolitikumában. (2. kép)

A kelet-európai erdőzónában és az Urálban a pleisztocén végén egységes ütemben nagy környezeti változások zajlottak le, amelyek 10 300 év BP-től okoztak gyors felmelegedést, ami a paleolitikum és mezolitikum váltását is jelzi.⁵ A Középső-Urál gyaníthatóan a paleolitikum legvégén és a kora mezolitikum elején alkalmassá vált a megtelepülésre. A „nagy sigiri idol”, az Urál keleti oldalán lévő barlangok leletanyagai és a Szverdlovszk Múzeumban őrzött sigiri gyűjtemény koradatai is ezt tűnnek alátámasztani.⁶ A „nagy sigiri idol” kor-

1. kép: A „nagy sigiri idol” a Szverdlovszk Múzeumban

¹ A konferencián való részvételünket és a meghívást szeretnénk ezúton is megköszönni Mikhail Zsilin professzor úrnak (Orosz Tudományos Akadémia, Moszkva).

² Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft., Budapest

³ Dobó István Vármúzeum, Eger

⁴ MOSINSZKAJA 1980.

⁵ SAVCHENKO 2003.

⁶ Савченко et al. 2011; Чаиркин–Жилин 2005.

2. kép: A Szverdlovszk Múzeum sigiri gyűjteményének egyik vitrinje

meghatározására az elmúlt évszázadban több kísérlet is volt, így többen vaskorinak, bronzkorinak, illetve újkőkornak vélték. Már első abszolút kormeghatározása kiderítette, hogy a mezolitikumban készült, 2014-ben viszont új AMS (Accelerator Mass Spectrometry) dátumok a szobor belsejéből vett minták alapján kissé idősebbnek határozták meg, így a szobor készítését a kutatócsoport a mezolitikum elejére teszi.⁷ Az új dátumok alapján a sigiri idolt tekinthetjük a világ legrégebb ismert mezolitikus faszobrának. A térségben ezen kívül fejlett csontiparral és kőiparral kell számolni, amelyeknek kapcsolatai a mezolitikumban a kelet-európai erdőzónába (egészen a Felső-Volga, a mai Észtország és Finnország területére) az Uszty-Káma-kultúra és a dél-uráli Jangelka-kultúra felé mutatnak.⁸

A sigiri idol problémája kapcsán rendezett nemzetközi konferencia német (Deutsches Archäologisches Institut, Niedersächsische Landesamt für Denkmalpflege) és orosz (Szverdlovszk Oblaszt Kulturális Minisztériuma, Szverdlovszk Regionális Helyi Történeti Múzeum, Orosz Tudományos Akadémia Uráli Tagozat Történeti és Régészeti Intézete, Orosz Tudományos Akadémia Régészeti Intézete) régészeti és kulturális intézetek összefogásával került megszervezésre. A 19. század végén napvilágra került nagyméretű sigiri lelet kutatása számos előadás témájaként szolgált. A jelenlegi állapotában 2,8 méter magas, fenyőfából faragott idol AMS kormeghatározásán túl (Thomas Terberger) a prezentációk többek között az idol használati nyomelemzéséről (Mihail Zsilin), a tárgy anyagának dendrokronológiai vizsgálatáról (Karl-Uwe Heussner), illetve a rajta található motívumok interpretációjáról (Szvetlana Szavcsenko) szóltak. (3.kép) A lelet kulturális és kronológiai besorolásáról a kutatók véleménye megoszlik, az ezt tárgyaló tudományos vita a konferencia során is helyet kapott. A legfrissebb AMS mérések eredményei alapján a legszélesebb körben elfogadott nézet szerint a sigiri idol a mezolitikum során készült, Jekatyerina Kasina (Állami

⁷ Жилин et al. 2016.

⁸ Жилин 2001; ZHILIN et al. 2014;

3.kép: Mihail Zsilin és Svetlana Szavcsenko (elől) a Szverdlovszk Múzeum sigiri kiállításán bemutatják a tárlatot

Történeti Múzeum, Moszkva), előadása során rávilágított a tárgy olyan aspektusaira, amelyek ezt megkérdőjelezhetik. A lelet előkerülési körülményei (bányászati tevékenység során) miatt szerinte a régészeti kontextusa nem ismert, díszítéseinek stilisztikai párhuzamai pedig inkább későbbi korokra datálhatók, nagy valószínűséggel az eneolitikumra.

A rendezvény további előadásai az eurázsiai kőkor szellemi kultúrájának különböző reprezentációit (főként figurális ábrázolások és absztrakt motívumok) és az azok nyomán felmerült, a korabeli közösségek szimbolikus viselkedéséről és gondolkodásáról szóló elméleteket mutatták be. Saját prezentációnk a magyarországi felső paleolitikum tágabb értelemben vett művészetként értelmezhető, kis mennyiségű leletanyagának (pl. istállóskői csontfurulya, bodrogeresztúri 'holdnaptár', a Dunakanyar fosszilis csigaházai) bemutatásáról, illetve az ebbe a témakörbe sorolható, általunk ismert tárgyak hiányának lehetséges okairól szólt.

A konferencia keretén belül kutatásaikat bemutatók közé tartozott továbbá Olaf Jöris (Forschungszentrum und Museum für menschliche Verhaltensevolution, Neuwied), aki az európai felső paleolitikum emberábrázolásait tanulmányozva a szociális identitás aspektusaira derített fényt. Ludmila Lbova (Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Tagozata, Novoszibirszk), aki Szibéria korai felső paleolitikumából származó ékszerek előállításának technikája és morfológiája alapján különített el a tárgyakon belül csoportokat, melyek különböző szociális jelentéstartalommal bírhatnak. Peter Vang Petersen (Nationalmuseet, Koppenhága) a késői felső paleolitikum és mezolitikum (többek között a sigiri idolon is feltűnő) cikkcakkmotívumainak lehetséges szerepéről, elsősorban memetikai jelentéséről osztotta meg kutatásainak eredményét. Tönno Jonuks (Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu) észt kutató a pärnuai szórványlelet jávorszarvascsontból faragott emberi figuráját interpretálta a Veretje-kultúrához tartozó popovoi temető összefüggésében. Sabine Reinhold (Deutsches Archäologisches Institut, Eurasien-Abteilung, Berlin) a rendezvény záróelőadásán a rézkor és a kora bronz-

kor során elterjedt eurázsiai kősztelék emberábrázolásait állította szembe a kőkorszakiakkal, és rávilágított a szociális értékek, úgymint státusz és önreprezentáció átalakulására.

A konferencia összegezte és bemutatta a térség legújabb eredményeit és a jövőbeli kihívásokat, különös hangsúlyt fektetve a kőkorszak szellemi kultúrájára és társadalomrégészetére. A magyar kutatók számára a kérdéskör a finnugor őstörténet és régészet szempontjából lehet releváns. A jövőben érdemes lenne az uráli-finnugor őstörténet vizsgálatába bevonni ezeket a legújabb kutatási adatokat.

BIBLIOGRÁFIA

MOSINSZKAJA, V. J. (1980)

Őskori szoborművészet Nyugat-Szibériában. In: Hoppál, M. (szerk.): *A Tejút Fiai*. Budapest, 1980, 59–88.

SAVCHENKO, S. N. (2003)

Colonization of Middle Eastern Urals area during the early Mesolithic – some approaches to the problem. In: Knutsson, H. (ed.): *Pioneer settlements and colonization processes in the Barents region*. Vuollerim Papers on Hunter-gatherer Archaeology 1. Vuollerim, 2003, 19–27.

Савченко, С. – Лилли, М. – Жилин, М. (2011)

Новые AMS-Даты Предметов Вооружения Из Кости И Рога Шигирской Коллекции Свердловского Областного Краеведческого Музея. In: Шестые Берсовские чтения. Материалы всероссийской научно-практической конференции. Екатеринбург, 2011, 49–55.

Чаиркин, С. Е. – Жилин, М. Г. (2005)

Мезолитические Материалы Из Пещерных Памятников Лесного Зауралья. In: Жилин, М. Г. (ред.): *Каменный век лесной зоны Европы и Зауралья*. Москва, 2005, 252–273.

Жилин, М. Г. – Савченко, С. Н. – Тербергер, Т. – Хойсснер, К. У. (2016) Предварительные результаты исследований деревянной культовой скульптуры -Большого Шигирского идола. Ред. В. Д. Викторова – Е. Н. Гончарова – А. П. Косинцева – С. Н. Панина. Екатеринбург, 2016, 30–32.

Жилин, М. Г. (2001)

Костяная Индустрия Мезолита Лесной Зоны Восточной Европы. Москва 2001.

ZHILIN, M. G. – SAVCHENKO, S. N. – NIKULINA, E. A. – SCHMÖLKE, U. – HARTZ, S. – TERBERGER, T. (2014) Eleven bone arrowheads and a dogcoprolite – the Mesolithic site of Beregovaya 2, Urals region (Russia). *Quartär* 61 (2014) 165–187.